

Kravets N. P.

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

READING BOOK AS EFFECTIVE MEANS TO THE FORMATION READERS' SKILLS IN PUPILS WITH MENTALLY RETARDATION

Кравець Н.П.

канд. пед. наук, доцент,

НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

ПІДРУЧНИК З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ – ДІЄВИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ УМІНЬ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ

The author writes that picture books hold a prominent place in children's literature because of the juxtaposition of pictures and words. Thanks to the public's acute awareness of the importance of childhood in human development, to professional critical evaluation of children's literature, as well as to the advances in printing technology and art reproduction, children's literature has witnessed a dramatic increase in well illustrated picture books. A role of pupil's book for literary reading to the formation readers' skills of mentally retarded pupils is presented; important of picture illustrations is described

Key word: *mentally retarded pupils, reading books, children literature, illustrative material, illustrated picture books.*

У статті розглянуто роль підручника з літературного читання для формування читацької діяльності у розумово відсталих учнів умінь. Доведено провідне значення апарату організації засвоєння та ілюстративного матеріалу в опануванні учнями читацькими умінь.

Ключові слова: *розумово відсталі учні, підручник з літературного читання, текстові й позатекстові компоненти, апарат організації засвоєння, ілюстративний матеріал.*

Основне завдання спеціальної школи – дати розумово відсталим учням такий рівень знань і умінь, щоб вони могли успішно соціалізуватися у сучасному суспільстві.

Звідси питання такого змістового наповнення і структурування підручників для спеціальної школи з метою зацікавленості учнів до навчального предмету, що частково розглядалося у працях українських вчених-дефектологів Л.Вавіної, І.Єременка, Н.Кравець [2; 3; 6; 8], К.Луцько та ін. Спеціалісти акцентували увагу на необхідності створення спеціальних підручників для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки притаманні учням порушення психофізичного розвитку зумовлюють особливості сприймання, розуміння, опрацювання та засвоєння інформації. Розумово відсталі учні недостатньо розуміють читаний матеріал, знижена продуктивність читацької діяльності. В процесі навчання часто відволікаються на зовнішні подразники, діяльність хаотична, неспокійна. Звернене до них мовлення, насамперед запитання учителя, до кінця не вислуховують, легко переключаються на інший вид діяльності, тому не можуть виконати до кінця запропоноване завдання. Розвиток, корекція і успішність їхнього навчання детерміновані якістю навчання та виховання. В разі порушення відбувається викривлення у навчальному процесі, що негативно позначається на його результатах.

За І.Я.Лернером – провідна функція навчання – керівництво навчально-пізнавальною діяльністю учнів, яку покликаний забезпечувати підручник. Як вважає О. Савченко: «Саме за умови чіткої організації цього керівництва підручник у змозі дійсно допомогти розв'язанню розвивально-виховного завдання навчання» [5, с. 6]. Отже, реформи в галузі освіти «стосуються і модернізації підручників, їх доступності, а також їх об'єму наповнення (крім учбового матеріалу вчителі прагнуть отримати в них і позакласні заходи, сценарії, пісні з нотами, аудіо-відео касети і т.п., тобто учбово-методичний комплекс) [4, с. 14].

Відомий спеціаліст з питань шкільного підручника Д. Зуєв писав, що автор повинен знати «закономірності і правила конструювання навчальної книги як форми, що оптимально втілює цілі, принципи і зміст освіти» [1, с. 139].

У підготовлених нами підручниках з літературного читання для розумово відсталих учнів 2, 7, 10-х класів реалізовано технологічну модель підручника: чого і як навчити учнів з

читання. Враховували психофізичні можливості учнів-читачів та вимоги сучасного суспільства.

Підручник з літературного читання для розумово відсталих школярів спрямований на вирішення проблем читацької діяльності учнів, насамперед виховання їх як активних читачів. Працюючи з підручником, школярі оволодівають такими ключовими компетентностями: уміння вчитися, комунікативною та загальнокультурною. Причому, ключовий компонент – уміння вчитися – забезпечує сформована читацька діяльність, яка дає змогу на належному рівні працювати з літературними творами художнього або науково-пізнавального спрямування, засвоювати соціальний досвід, що сприятиме успішній інтеграції та адаптації у суспільстві.

Тому одним із завдань підручника з літературного читання для розумово відсталих учнів є формування соціального досвіду шляхом спеціально створених мовленнєвих ситуацій на основі прочитаного матеріалу, що дозволить учневі уявити себе як члена суспільства, забезпечуючи здатність на певному рівні включитися в систему соціальних відносин, проявляючи соціальну активність.

Підручнику з літературного читання властиві особливості, які проявляються у його структурних компонентах: текстовому й позатекстовому матеріалі. Структурні компоненти підручника (навчальні тексти, апарат організації засвоєння, апарат орієнтування, ілюстративний матеріал) позитивно впливають на оволодіння досвідом читацької діяльності.

Готуючи підручники з літературного читання для розумово відсталих учнів 2-х, 7-х, 10-х класів, ми звернули увагу на роль апарату організації засвоєння, який Д.Зуев розглядає як позатекстовий компонент підручника, «як вербальні структурні елементи шкільного підручника, за допомогою яких досягається найбільш цілеспрямована й продуктивна переробка матеріалу підручника у свідомість учня шляхом активізації розумових і емоційних зусиль у процесі самостійного засвоєння знань» [1, с. 169]. Зважаючи на це, ми намагалися так структурувати запитання і завдання апарату організації засвоєння знань та умінь, щоб на одну смислову одиницю припадало одне запитання (завдання), яке б забезпечувало опанування певним читацьким умінням. Запитання і завдання спрямовувалися на знаходження в тексті необхідної інформації, формування умінь робити висновки на основі фактів, що містяться в тексті, інтерпретувати й узагальнювати інформацію, оцінювати зміст, мову та структуру тексту. Так з метою перевірки відношення восьмикласників до описаної в оповіданні І.Франка «Захар Беркут» події, запропонували прийом «мікрофон», щоб кожен учень міг висловити власну думку: 1) Найбільше я хвилювався, коли ... 2) З яким почуттям перегорнуто останню сторінку оповідання?

Завдання ускладнювали поступово з метою оволодіння учнями компонентами читацької діяльності. Зокрема збільшували обсяг завдань на поглиблене розуміння змісту прочитаного завдяки встановленню причинно-наслідкових зв'язків, усвідомлення мотивів вчинків героїв, порівняння й розрізнення творів за жанровими ознаками, тематикою, авторською приналежністю; на інтерпретацію й узагальнення прочитаної текстової інформації, обґрунтування, доведення власних міркувань, сприймання твору в єдності його змісту й форми. З огляду на це, в запитаннях і завданнях заклали уміння, що формуються і засвоюються у процесі використання методів навчання літератури: творчого, евристичного, репродуктивного, дослідницького. Дослідницьку бесіду на визначення історичної основи повісті Я.Качури «Іван Богун» запропонували у 8-му класі. Працюючи з підручником, учні виконували наступні завдання: 1) Пригадайте з уроків історії, літератури, що ви знаєте про повстання народу України проти польського поневолення. 2) Які історичні події в Україні вплинули на написання повісті «Іван Богун»? 3) Що ви знаєте з уроків історії про відважного полковника Івана Богуну?

Щоб спонукати десятикласників до обміну думками про опис зовнішності Андрія Коваленка – героя повісті П.Загребельного «Дума про невмирущого», до твору подано наступні завдання: 1) Яким змалював письменник портрет Андрія? 2) Якими словами описано його характер, вчинки? 3) Як він поведився під час першого в житті бою? 4) Як Андрій відгукнувся на

розповідь Єжи? 5) Користуючись текстом, склади усні портрети Андрія і Єжи. Що єднає цих героїв?

Ми враховували, що формування у розумово відсталих учнів читацьких умінь – основ читацької діяльності – залежить від сформованості якісних ознак читання: правильність, швидкість, осмисленість, виразність, що також відобразили в апараті організації засвоєння знань. Зокрема, працюючи з епічними та ліричними творами, учні опановували уміння виразного читання – складову методу творчого читання, що дається розумово відсталим зі значними труднощами.

Запитання і завдання апарату організації засвоєння спрямовували на спеціально організовану читацьку діяльність розумово відсталих учнів як з вищим, так і з нижчим рівнем розвитку пізнавальних можливостей: слухання тексту, відтворення – переказ прослуханого чи прочитаного. Забезпечуючи навчальну, корекційно-розвивальну, виховну й інформаційну функції підручника, апарат організації засвоєння вимагає різного роду запитань і завдань, наприклад: запитання і завдання на встановлення зв'язків між явищами і поняттями, що вивчаються, завдяки чому визначаються причинно-наслідкові зв'язки; запитання і завдання на повторення і закріплення навчального матеріалу; запитання евристичного спрямування, що стимулюють мисленнєву й мовленнєву активність учнів; запитання і завдання для самоконтролю, самостійної роботи. Зважаючи на важливість запитань евристичного спрямування, для опанування учнями змістом і усвідомлення смислу твору Короленка «Діти підземелля», запитання структурували так, щоб школярі могли відповісти на запитання: Чому? Для чого? Про що дізналися? Чому так сталося? і т. п., водночас звертаючи увагу на словникову роботу: 1) Чому Вася вирішив принести Марусі ляльку сестри? 2) Чому Вася не міг забрати ляльку в хворої дівчинки? Про що це свідчить? 3) Якими словами передає автор хвилювання, почуття Васі та гнів батька?

Для порівняння твору Ю.Збанацького «У розвідці» і твору М. Стельмаха «Галя ми теж використали запитання і завдання апарату організації засвоєння: 1) Що єднає героїв оповідань Ю.Збанацького «У розвідці» й М.Стельмаха «Галя»? 2) Уважно прочитай подані в підручнику оповідання «У розвідці», «Галя». Випиши з оповідань вислови й порівняння, якими охарактеризовано героїв. Поясни, як ти розумієш значення цих слів. 3) Що вразило тебе в цих оповіданнях, що схвилювало?

Добираючи текстовий матеріал (художні й науково-пізнавальні твори для читання), ми враховували доречність та кількість поданих у них літературознавчих понять, які повинен засвоїти учень, що залежить від стану його пізнавальних можливостей та віку, тобто року навчання, оскільки для розумово відсталих ніхто спеціально не пише ні художні твори, ні тексти науково-пізнавального характеру.

Непересічне значення для стимулювання читацької діяльності школярів та оволодіння читацькими уміннями у процесі роботи з підручником літературного читання відіграє ілюстративний матеріал. Вміщена в ньому зображувальна наочність має корекційно-розвивальну спрямованість (предметні та сюжетні малюнки, серії сюжетних малюнків, фотографії, репродукції картин), слугуючи розвитку й корекції сприймання, пам'яті, зв'язного мовлення, наочно-образного мислення, збагачення словникового запасу, корекції умінь читацької діяльності школярів. Завдяки вміщеним ілюстраціям у школярів формуються і розвиваються властивості уваги: концентрація, швидкість, стійкість, переключення, точність рухів зорового аналізу, що позитивно впливає на процес читання як мовчки, так і вголос.

Наголосимо, що читацька діяльність учнів набуває мотивованості в разі ілюстрування підручників дидактично доцільним матеріалом, що слугує процесу пізнання, образному відтворенню об'єктивної дійсності. Завдяки ілюстративному матеріалу учні чіткіше й повніше уявляють прочитане, краще розуміють його сутність.

Добираючи ілюстративний матеріал для підручників з літературного читання (наприклад, ілюстрації до байки «Павук і Муха» М.Ховіт [7], мета якої є навчити дітей не бути довірливими до лестоців чужих людей), ми дотримувалися ряду вимог:

доречність, доцільність, доступність, інформативність, відповідність матеріалу, що ілюструється; корекційний та виховний вплив ілюстрації; комунікативна й мовленнєва спрямованість. Ілюстративний матеріал застосували як засіб розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі добору заголовку до частини тексту, формування умінь за ілюстрацією впізнавати й розповідати зміст зображеного, опираючись на текст. Тому в підручниках з літературного читання для 2-х, 7-х, 10-х класів подали кольорові ілюстрації, насамперед репродукції картин, фотографії, оскільки у ХХІ столітті поширення набуває знакова інформація, відбувається ущільнення словесної інформації засобами візуалізації. Завдяки ілюстративному матеріалу школярі співвідносять текстову й позатекстову інформацію, відбувається повноцінне сприймання змісту тексту, цілісне сприймання художніх образів, що забезпечує вплив зображеного на мотивацію читання, виправлення притаманних учням порушень розвитку. Зокрема для більш глибокого розуміння учнями сутності образу Андрія (героя твору П. Загребельного «Дума про невмирущого») водночас у підручнику вмістили ілюстрацію до епізоду про перший бій Андрія та завдання: 1) Користуючись ілюстрацією, детально розкажи про перший бій Андрія з ворогом. 2) Які риси характеру героя проявилися під час бою? Такі завдання забезпечують поступове формування в уяві учнів не лише художнього образу, але й характеру героя, його поведінки.

Наочний матеріал у підручниках відіграє домінуючу роль, оскільки ядерна ознака олігофренії (порушення сприймання) впливає на те, що у розумово відсталих учнів не формуються цілісні мисленнєві образи предметів, учні зі значними труднощами засвоюють словесні еталони. Використання репродукцій картин дає змогу враховувати композиційну й просторову структуру зображень. Активного характеру набуває вербальний аналіз ілюстративного матеріалу, завдяки чому учень вчиться виділяти й запам'ятовувати в зображеному головне: хто зображений, що зображено, що відбувається, де відбувається, чому? Також одночасно здійснює перцептивні та когнітивні дії, що сприяє формуванню умінь виділяти тему й основну думку твору.

Отже, сформувати у розумово відсталих учнів читацькі уміння та виховати їх як активних читачів допоможе підручник з літературного читання, насамперед належним чином сконструйований апарат організації засвоєння та відповідно дібраний ілюстративний матеріал.

Література:

1. Зуев Д.Д. Школьный учебник / Д.Д.Зуев. – М. : Педагогика, 1983. – 238 с.
2. Кравець Н.П. Аналіз художнього твору – важлива складова читацької діяльності розумово відсталих учнів / Н.П.Кравець // Збірник наук. праць Кам'янець-Подільського пед. ун-ту імені Івана Огієнка ; за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Вип. XII: Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 202–206.
3. Кравець Н.П. Формування читацької діяльності як особистісного компоненту соціально-трудової адаптації розумово відсталих учнів / Н.П.Кравець // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип.30 ; відп. ред. В.М. Синьов. – К., 2015. – 359 с. – С. 102 – 113.
4. Пет'ко Л.В. Проблеми шкільного підручника з англійської мови / Л.В.Пет'ко // Іноземні мови : наук.-метод. журн. – К. : Вид-во «Ленвіт». – 2007. – № 3. – С. 14–15. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7881>
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи /О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
6. Kravets N.P. Readiness of Mentally Retarded Pupils-Teenagers to the Reader's Activity Mastering / N.P. Kravets // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – Num. 4 (July). Series «Education & Pedagogy». – Toronto : Shiny Word Corp. – PP. 123–136. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8413>
7. Pet'ko L.V. Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university for students of specialties 023 «Fine Arts» and 022 «Design» / L.V.Pet'ko // Economics, management, law:realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Les Editions L'Originale, Paris, France. 2016. – P. 466-470. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10254>
8. Kravets N.P. Factors that complicate the reading activity of mentally retarded students / N.P.Kravets // Economics, management, law:realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. – P. 451-455. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10518>

